

Transcript ProDemos Podcast aflevering 01 – Sarah de Lange over politieke cultuur en digitalisering in de coronacrisis

Donderdag 7 mei 2020

[Vrouwenstem]

Hallo en welkom bij de ProDemos Podcast; podcast van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. ProDemos legt uit wat de spelregels zijn van de politiek én wat je zelf kunt doen om invloed uit te oefenen.

In onze podcast gaan we in gesprek met mensen uit politiek, wetenschap, rechtspraak, onderwijs en media over allerlei onderwerpen die met democratie en rechtsstaat te maken hebben. Wil je graag een aflevering horen over een bepaald onderwerp, of heb je een gast op het oog? Laat het ons weten via @Prodemos op Twitter of Instagram, of via info@prodemos.nl. Voor nu: leuk dat je luistert en veel plezier met podcast!

[Mannenstem]

Je luistert naar de ProDemos podcast, gesprekken met sprekers uit de politiek, wetenschap en journalistiek. Mijn naam is Marcel Bamberg en in deze eerste aflevering ga ik in gesprek met professor Sarah de Lange, bijzonder hoogleraar Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA).

Deze eerste aflevering hebben we het over de gevolgen van de coronacrisis op de democratie. Want, *desperate times call for desperate measures*. Dat zeiden de oude Grieken al, in vloeiend Engels. Maar, wat doen die *desperate measures* nu met onze democratie? Momenteel vergadert het parlement nog maar één keer per week, was er zeker in het begin weinig harde kritiek op de crisisaanpak van het kabinet en kregen gemeenteraden de bevoegdheid om te vergaderen en te besluiten vanuit huis achter hun laptop.

Over hoe heilig procedures zijn in crisistijd, over kritisch durven zijn en over digitale besluitvorming, is dit de eerste aflevering van de ProDemos podcast!

Marcel: Sarah welkom! Welke gevolgen heeft de coronacrisis eigenlijk voor een bijzonder hoogleraar?

Sarah: Eigenlijk twee gevolgen, als eerste natuurlijk dat ik al mijn onderwijs aan onze studenten online moet geven. Als tweede heeft het gevolgen voor het onderzoek, met name voor het lopende onderzoek. Zo moeten we bijvoorbeeld onze surveyvragen aanpassen aan de omstandigheden.

Marcel: Hoe verandert dat dan, verandert het de hele inhoud van het onderzoek?

Sarah: Het verandert niet de hele inhoud van het onderzoek. Ik doe nog steeds onderzoek naar, onder andere, de politieke socialisatie van jongeren. Maar het zorgt er wel voor dat we extra vragen moeten stellen om te kijken of de antwoorden op de vragen waarin we geïnteresseerd zijn niet beïnvloed worden door de coronacrisis. Het zorgt er ook voor dat we beter moeten nadenken wanneer we precies onze vragenlijsten uitsturen omdat dit een groot gevolg kan hebben voor de antwoorden die we krijgen.

Marcel: We gaan het hebben over de coronacrisis en de gevolgen voor onze democratie, hoe we dit terugzien in de procedures, cultuur en digitalisering. We gaan beginnen bij de gevolgen voor de procedures in het parlement, daar zien we grote gevolgen. We horen nu een fragment van Tweede Kamervoorzitter Khadija Arib, over de belangrijkste aanpassingen.

[Start nieuwsfragment]

Khadija Arib: Wat er nodig was voor de zaal, vooral de afstanden. Dus we hebben gezegd: wij stemmen altijd, behalve als er een hoofdelijke stemming is, fractie-gewijs. Dus als één iemand van de fractie zijn of haar hand opsteekt, dan telt dat gewoon mee. Dan hoeft de rest van de fractie niet aanwezig te zijn. Dat zijn allemaal van die praktische dingen die we al werkend hebben uitgevonden. In het begin was het een beetje wennen, maar intussen vinden we het ook weer een beetje normaal.

[Einde nieuwsfragment]

Marcel: Khadija Arib zegt: ‘het was even wennen maar het is nu eigenlijk ook het nieuwe normaal,’ wat betekent dit voor het functioneren van instituties? Momenteel komt de Kamer nog maar één keer per week, in kleine getale, bij elkaar en werken ze schriftelijk. Terwijl het plan van het kabinet was om nog voor de zomer 84 wetsvoorstellen door de Kamer te hebben.

Sarah: We zien dat de procedures in de Kamer, maar ook in de gemeenteraden, aangepast zijn aan de omstandigheden en dat het de Kamer en gemeenteraden ook wel wat tijd heeft gekost om erachter te komen hoe zij in de huidige omstandigheden op zo’n manier kunnen werken dat ze toch aan de minimale vereisten van de Grondwet en van een goede functionerende democratie kunnen voldoen. Want vergaderingen moeten natuurlijk op een of andere manier openbaar zijn, het publiek moet kunnen zien wat daar gebeurt. Dat heeft nogal wat voeten in de aarde.

Er is een aantal maatregelen genomen: ten eerste wordt er zowel plenair als in de commissies vergaderd met minder Kamerleden. Op zich is dat niet zo problematisch, omdat men in Nederland bij de meeste stemmingen en de meeste debatten toch al met een beperkt aantal Kamerleden werkt. Bij grote plenaire debatten voeren ofwel de fractievoorzitters of de inhoudelijk specialisten het woord voeren. De andere Kamerleden luisteren dan wel maar hebben meestal geen eigen inbreng. Ook bij stemmingen wordt er meestal per fractie gestemd, omdat wij een vrij sterke fractiediscipline kennen. Dus het is in normale tijden al zo dat niet alle Kamerleden tegelijkertijd een rol hebben in de democratische besluitvorming. In de huidige situatie is dat nog iets sterker. Bij de grote debatten die nu plaatsvinden en die primair over corona zelf gaan, zijn het vooral de fractievoorzitters die het woord voeren en namens hun fractie hun stem uitbrengen. Andere Kamerleden zijn daar niet bij aanwezig. Gegeven hoe het normaal gesproken gaat, kun je niet verwachten dat de uitkomsten heel anders waren geweest als er meer Kamerleden aanwezig waren geweest, omdat die ook in de normale omstandigheden een kleinere rol spelen en met hun fractievoorzitters meestemmen.

Wat wel veranderd is in de afgelopen twee maanden, is dat de commissies pas heel langzaam weer aan het werk zijn gegaan, terwijl hier wel veel werk plaatsvindt. Dit kwam met name omdat er in de Tweede Kamer in eerste instantie weinig ruimte was waar die commissies onder de voorgeschreven regels van anderhalve meter afstand konden vergaderen. Maar doordat de Tweede en Eerste Kamer

langzaam meer praktische oplossingen vinden komen die ook langzaam weer op gang. Zo worden steeds meer zalen gevonden waar men wel de benodigde ruimte kan creëren en waar men ook de benodigde ondersteuning heeft; bijvoorbeeld het reinigen van katheders en de microfoons. Je ziet dus nu bijvoorbeeld ook dat de Eerste Kamer, die tot nu toe alleen op afstand contact heeft gehad en niet fysiek bij elkaar gekomen is, wel weer kan vergaderen omdat men daar de Ridderzaal voor klaar gaat maken.

Marcel: Dat is een hele duidelijke verandering. Maar, je zegt dat in praktische zin niet zo veel verandert in het wezen van de Tweede Kamer. De woordvoerders waren altijd al de woordvoerders en of daar nu 100 of 130 mensen bij zitten, in principe spreken die altijd bij monde van één woordvoerder en dat is niet anders dan hiervoor.

Sarah: Dat is niet heel anders dan hiervoor. Wat wel anders is: specialisten komen op bepaalde beleidsterreinen iets minder aan het woord. Zij moeten nu hun fractievoorzitters goed informeren. De gezondheidsspecialisten en economisch specialisten moeten ieder hun fractievoorzitter goed brieven en die fractievoorzitters treden nog iets meer op de voorgrond dan normaal.

Marcel: Het is natuurlijk niet zo dat al die Kamerleden thuis zitten. Ze zijn waarschijnlijk nog wel in het gebouw, ze mogen alleen niet met zijn allen bij elkaar komen maar zijn wel gewoon aan het werk. Wat wel anders is, is dat er nog maar één keer per week wordt vergaderd. Kun je dan als parlement de controlerende rol goed uitvoeren?

Sarah: Ja en nee. Wat we zien is dat er over de beleidsterreinen die met corona te maken hebben, de maatregelen voor de gezondheidszorg en de economische gevolgen daarvan, langzaam steeds meer vragen gesteld worden. Kamerleden dienen bijvoorbeeld vragen in over hoe dat moet met het hoger onderwijs en bepaalde groepen in de samenleving. Die worden ook nog steeds door het ministerie beantwoord. Enige verschil is dat al die vragen schriftelijk worden afgehandeld en dat er geen vragenuurtje is.

Wat wel het geval is, is dat deze crisis ook die Kamerleden dwingt om iets meer gefocust te zijn en een iets strengere afweging voor zichzelf te maken of de vragen die ze hebben en de debatten die ze willen voeren wel urgent zijn. In de afgelopen jaren is het waanzinnig druk geworden in de Kamer, er worden waanzinnig veel vragen gesteld en debatten aangevraagd. Met als gevolg dat Kamerleden soms wel een half jaar moeten wachten op behandeling van hun debat. Je ziet nu dat ze toch gedwongen worden wel twee keer na te denken of hun thema wel echt urgent is. Dat is op zich niet slecht.

Marcel: In het laatste Politiek Café wat we als ProDemos georganiseerd hebben voordat alles dicht ging sprak Bram van Ooijk (oud-partijleider van GroenLinks en huidig Kamerlid). Hij gaf aan dat het wel goed zou zijn als we eens wat minder spoeddebatten aanvragen die volgens zes maanden op zich laten wachten. Eigenlijk in lijn met de eerdere oproep van zijn fractieleider Jesse Klaver tijdens de Algemene Beschouwingen vorig jaar. Klaver sprak over het verminderen van scorebordpolitiek. Toch blijft het dubbel: aan de ene kant is het efficiënter maar aan de andere kant is het ook gewoon de taak van een parlement om bepaalde dingen te agenderen. Nu gaat het vooral over corona en alle andere debatten zijn naar achteren gedrukt en lijken minder belangrijk.

Sarah: Dat klopt en daar moet ook zeker een verschuiving optreden in de komende maanden. We zien wel dat dit al langzaam gebeurt. Er is recent al een debat geweest over de steun aan KLM waar de Kamer toch een beetje het initiatief naar zich toe trok. Dit vond de Kamer zo belangrijk, die staatssteun, dat ze zich daarover wilde uitspreken. Dat zal denk ik de komende maanden steeds meer gaan gebeuren. Zeker nu we langzaam uit de eerste fase van de crisis komen. We moeten ook niet vergeten dat de crisis tot nu toe slechtst twee maanden heeft gespeeld. Dat is natuurlijk in een

crisiscontext een hele korte periode waarin toch meer op één thema gefocust wordt. Het is logisch dat dat enige tijd duurt en dat men daarna die focus weer verbreekt.

Marcel: Dat zal dus misschien nog even duren waarna we misschien teruggaan naar hoe het eerder was en hele andere onderwerpen agenderen?

Sarah: Uiteraard zullen er ook andere thema's op de agenda komen, die staan overigens ook nog op de agenda omdat er over andere thema's nog steeds schriftelijke vragen gesteld worden. Ze worden alleen niet plenair behandeld, maar dat zal de komende maanden zeker weer gebeuren. Tegelijkertijd is het natuurlijk zo dat heel veel van de vraagstukken waarmee we nu worstelen direct of indirect corona gerelateerd zijn. De coronacrisis raakt aan alle beleidsterreinen waar de Kamer zich mee bezighoudt.

Marcel: In verschillende kranten werd de afgelopen weken geschreven over hoe belangrijk procedure is voor de democratie. Martin Sommer schreef in zijn column bijvoorbeeld: 'Democratie is procedure en in corona tijden is het van belang je aan die vormen te houden.' Jos Heymans van RTL Nieuws schreef: 'We mogen onze ogen niet sluiten voor wat er in Den Haag allemaal niet meer gebeurt.' Gaat het procedureel echt zo mis als wat soms geschreven wordt? Of doen we het eigenlijk best wel goed in zo'n crisis?

Sarah: In vergelijking met andere landen in Europa, met name in Oost-Europa maar ook wel in West-Europa, doen wij het heel goed. In de eerste plaats omdat we geen noodtoestand hebben uitgeroepen en daardoor het parlement dus niet buiten spel staat. Het kabinet heeft ervoor gekozen nu met een aantal noodverordeningen te werken. Die zijn tijdelijk en moeten zo snel mogelijk vervangen worden door echte wetgeving. Over die wetgeving gaat de Kamer; het kabinet introduceert een voorstel en de Kamer stemt daarover. Bovendien hebben zowel de Kamer als de gemeente ervoor gezorgd dat alle procedures die wij hebben zoveel mogelijk gevolgd kunnen worden. Dus alle vergaderingen die plaatsvinden in de Kamer, of dat nu commissievergaderingen of plenaire vergaderingen zijn, vinden zo veel mogelijk volgens de spelregels plaats die de Kamer met zichzelf heeft afgesproken.

Marcel: Volgens de procedures dus.

Sarah: Volgens de procedures die al bestonden. Dat is natuurlijk iets anders voor de gemeenteraden, daar is echt een specifieke voorziening voor getroffen zodat zij digitaal kunnen vergaderen. Maar ook daarvoor geldt dat die procedure ook direct netjes in de wetgeving is vastgelegd zodat die wel juridisch kloppend is.

Marcel: Ja, want die digitalisering is een van de andere onderwerpen waar we het over willen hebben. We zien dat de cultuur verandert, mensen worden misschien minder kritisch op hun kabinet, daarover later meer. Maar die digitalisering is geregeld bij een tijdelijke wet, dat betekent dat gemeenteraden nu de bevoegdheid hebben om thuis te vergaderen van achter hun laptop en ook dus ook op afstand besluiten kunnen nemen. Hiervoor was dit nog niet mogelijk. We luisteren even naar een fragment uit de Zutphense gemeenteraad die met allerlei onhandigheden gepaard gaat:

[Start nieuwsfragment]

[Vrouwenstem]

Ik heropen de vergadering in de hoop dat het goed gaat. We waren er even uit wegens technische problemen. Ik had net gecheckt of iedereen er was, dat ga ik niet nog een keer doen. Dus we gaan verder, we hebben geen afmeldingen...

[Einde nieuwsfragment]

Marcel: Je hoort gelijk al, het is een hele andere manier van vergaderen dan normaal gesproken. We nemen maar aan dat alle afmeldingen kloppen en dat de stemmingsprocedure, hoe wordt gestemd, goed gaat. Het gekke aan deze tijdelijke wet (Digitalisering van Beraadslaging en Besluitvormingen) is dat iedere gemeenteraad voor zich mag bepalen hoe ze dit vormgeven. Er zijn gemeenteraden die online vergaderen via een bepaalde videocall met alleen de fractievoorzitters, er zijn er die met de hele raad vergaderen en andere met alleen het presidium. Is het gek dat elke gemeenteraad daar zelf over moet beslissen?

Sarah: Nee, volgens mij is dat niet gek, omdat gemeenteraden in Nederland natuurlijk enorm divers zijn, ze verschillen enorm qua grootte en qua technische mogelijkheden en ondersteuning die ze hebben. Dus dat daar in deze tijd, tijdelijk, op deze manier een oplossing voor wordt gevonden is wel begrijpelijk. Ik wil wel benadrukken dat deze wet tijdelijk is en dus maar geldig is tot september 2020. De wet is ook heel duidelijk over de voorwaarden waaraan voldaan moet worden om digitaal te kunnen vergaderen: iedereen moet mee kunnen doen, het publiek moet mee kunnen kijken, er moet duidelijk vastgesteld kunnen worden wie er aanwezig is en er moet op een duidelijke manier gestemd kunnen worden.

Er wordt ook gesuggereerd dat stemmen het beste bij mondeling kan zodat iedereen zich één voor één uitsprekt of hij of zij voor of tegen een bepaald voorstel is. Er zijn ook voorzieningen getroffen in de wet voor als er een vertrouwelijke stemming plaats moet vinden; die moet schriftelijk dan gebeuren. Dus de wet op zich ziet er heel netjes uit. Het is alleen wennen voor de meeste gemeenteraden hoe je dat nu praktisch doet. Het is logisch dat dat bij de allereerste gemeenteraadsvergadering niet helemaal goed gaat.

Marcel: Misschien is het voor veel mensen die geïnteresseerd zijn in de lokale politiek wel moeilijk om te vinden. Iedere persconferentie van Mark Rutte en de zijnen worden via televisie gelivestreamd. Maar de gemeenteraden bezoeken zit er even niet meer in en het vinden online kan wel een uitdaging zijn. Is het een uitdaging om de betrokkenheid bij lokale politiek nu op peil te houden?

Sarah: Het is zeker een uitdaging. Gemeenteraden moeten ook goed communiceren over hoe burgers deze online vergaderingen kunnen volgen. Ze moeten heel helder zijn over wanneer die plaatsvinden en hoe je er toegang toe krijgt. Daarbij moeten ze ook aandacht hebben voor mensen die minder digitaal vaardig zijn.

Tegelijkertijd biedt het ook wel kansen, we weten dat burgers vrij weinig raadsvergaderingen bezoeken tenzij er echt een heel hot issue op de agenda staat. Daarnaast is de lokale pers ook veel zwakker geworden in Nederland, dus er wordt veel minder verslag gedaan van gemeenteraadsvergaderingen in de lokale kranten en radio en televisie. Hier ontstaat dus ook wel een kans om juist meer burgers bij die gemeenteraadsvergaderingen te betrekken dan voorheen, omdat het laagdrempeliger is om van huis uit even aan te schuiven dan om naar het gemeentehuis te gaan en daar in een raadszaal aan te schuiven.

Marcel: Ja precies, misschien is dit wel echt een modernisering ten opzichte van de situatie hiervoor. Zou je dit ook kunnen zeggen voor het meedoen vanuit huis voor het quorum en het stemmen vanuit huis? Zou dat iets zijn wat we misschien na de coronacrisis kunnen vasthouden?

Sarah: Dat is iets ingewikkelder, omdat je toch het risico loopt dat als je gemeenteraadsleden hebt die fysiek aanwezig zijn en gemeenteraadsleden die dat niet zijn, dat er dan politieke ongelijkheid

ontstaat in termen van de hoeveelheid informatie die ze hebben en de mogelijkheden die ze hebben om aan het gesprek deel te nemen.

Als sommige mensen fysiek aanwezig zijn dan kunnen ze heel makkelijk, bijvoorbeeld non-verbaal, duidelijk maken dat ze iets willen inbrengen. Dat is toch veel gemakkelijker dan als je digitaal aanwezig bent. Dat is geen probleem als iedereen digitaal aanwezig is omdat iedereen dan in dezelfde uitgangspositie zit. Juist op het moment dat sommigen dit wel zijn en anderen niet kan dat tot politieke ongelijkheid leiden en dat is niet de bedoeling in een democratie.

Marcel: Denk je dat dit gevolgen gaat hebben voor de komende verkiezingen?

Sarah: Nou, de komende verkiezingen zijn natuurlijk de nationale verkiezingen voor de Tweede Kamer, die staan gepland voor het voorjaar van 2021. Dat is nog redelijk ver weg en ik denk dat we ook mogen verwachten dat ons parlement tegen die tijd weer op de normale wijze vergadert. Dus voor de werking van het parlement en de manier waarop de verkiezingen georganiseerd worden zal het niet veel gevolgen hebben.

Het zal wel veel betekenen natuurlijk voor de politieke dynamiek, voor de thema's die centraal staan bij verkiezingen. We hebben als gevolg van de vluchtelingen crisis een aantal jaren gehad waarin sociaal-culturele thema's zoals immigratie en integratie hoog op de politieke agenda stonden. Als wij nu in een recessie belanden en er ook veel discussie is over investeren in de publieke sector, in de zorg, dan is de kans groot dat die thema's voorrang krijgen. Dat betekent dat er hele andere politieke tegenstellingen dominant worden.

Marcel: En dat we dus ook misschien wel een hele andere cultuur krijgen dan die we in de afgelopen weken hebben gezien waarin toch saamhorigheid naar voren kwam. Er was weinig kritiek op het kabinetsbeleid. Na de eerste persconferentie van Mark Rutte herinneren we ons vooral de oproep van mensen om vooral achter de leider te gaan staan en niet overal kritiek op te hebben. We luisteren even naar een fragment uit die persconferentie:

[Start nieuwsfragment]

Mark Rutte: Feit is dat je in een crisis als deze met 50% van de kennis 100% van de besluiten moet nemen en de gevolgen daarvan dus ook moet dragen. Dat is de fase waarin we nu zitten, waarin we dus maximaal op de bal zitten om te doen wat nodig is, zeker niet te weinig. Je probeert ook te voorkomen dat je te veel doet, maar we moeten er bovenop zitten om dit vurig virus in te dammen. Daarbij herhaal ik wat ik ook maandag zei: daarbij hebben we iedereen nodig! 17 miljoen mensen. We moeten dat gevecht met zijn allen voeren, als land, en met zijn allen ook zien te winnen.

[Einde nieuwsfragment]

Marcel: Het gevoel heerste: we moeten dit met zijn allen doen en dus moeten we met zijn allen achter de grote leider gaan staan. Zijn Kamerleden minder kritisch geworden in deze periode?

Sarah: Ik denk niet dat ze minder kritisch zijn geworden. Er zijn wel bepaalde politieke partijen uit de oppositie die hun kritiek iets milder verwoorden. We moeten niet vergeten dat we de afgelopen jaren al gezien hebben dat 1) er in het Parlement een hele duidelijke oppositie-regering dynamiek is ontstaan waarbij de partijen in de Tweede Kamer die samen de regering vormen sowieso weinig kritisch op het kabinet zijn geweest. Dat geldt niet alleen voor de afgelopen kabinetsperiodes maar ook voor de periodes daarvoor.

En 2) dat we specifiek in deze periode gezien hebben dat het kabinet op een bepaald moment haar meerderheid in de Eerste Kamer is kwijtgeraakt en daarom ook nauwe banden heeft opgebouwd

met een aantal oppositiepartijen. Dat verklaart dat zij zich heel coöperatief zullen opstellen richting de regering. We hebben daar afgelopen najaar een heel duidelijk voorbeeld van gezien toen GroenLinks aangaf dat ze bereid was om constructief mee te denken met het kabinet. Dus we zitten al in een langere periode van consensus zoeken waarbij eigenlijk de enige partijen die echt heel fel oppositie voeren de populistische partijen zijn geweest, zowel ter linker- als rechterzijde van het politieke spectrum. Dan hebben we het aan de ene kant bijvoorbeeld over de SP en aan de andere kant over Forum en de PVV. Dat zien we in deze crisis nog steeds. Die partijen zijn het meest kritisch zijn het kabinetsbeleid en vallen in de plenaire debatten het kabinet nog steeds aan.

Marcel: Sommige opiniemakers zeggen dat dit het moment is dat de Kamer extra kritisch moet zijn. We snappen het, je gaat achter de leider staan, maar juist nu moet je goed opletten wat er gebeurt. We zien dat aan de uiterst linker- en uiterst rechterflank wel gebeuren maar voor de rest is alles zoals het was. Is dat een goed teken of moeten we daar net een beetje voorzichtig mee zijn?

Sarah: Het is een goed teken in tijden van crisis, dan zie je dat zowel politieke partijen en burgers zich achter de leider scharen. Dat noemen we het *'rally around the flag'* effect en dat is ook belangrijk om een externe crisis het hoofd te kunnen bieden. Maar zodra de crisis bezworen is moet de gezonde democratische dynamiek van conflict wel weer terugkomen.

Dat zie je ook wel; je ziet dat op thema's die ideologisch en inhoudelijk belangrijk zijn voor oppositiepartijen men zich langzaam weer begint te profileren. We hebben inmiddels het debat over de KLM gehad en dan zie je dat GroenLinks toch zegt, hier raakt het aan ons duurzaamheidsprincipe dus zijn wij kritisch op het kabinetsbeleid. Andere politieke partijen kijken hier vanuit hun eigen ideologie ook heel kritisch naar. Dat is wat er nodig is om weer tot een normalisering van het politieke debat te komen.

Marcel: Misschien heeft dat ook heel veel te maken met een verandering van het onderwerp van het debat. Eerst stonden we met de rug tegen de muur en kwam er een crisis op ons af, waarbij er eigenlijk maar één beleids optie was: we moeten thuis blijven. Maar nu komen eigenlijk politieke beslissingen naar voren: wie gaan we wel helpen en met hoeveel geld, wat voor periode? Dat soort dingen.

Sarah: Er moeten nu keuzes gemaakt worden, omdat het over investeringen gaat. Daarbij geldt altijd dat als je de ene groep in de samenleving helpt, of dat nu individuele burgers, bedrijven of de publieke sector is, dit ten koste gaat van een andere sector omdat de pot geld niet eindeloos is. Juist dat leidt tot scherp politiek conflict omdat het gaat om ideologische keuzes.

Marcel: Hand in hand met die veranderende cultuur van Kamerleden en regering zien we ook dat de pers en experts een andere rol krijgen. Hoe belangrijk is, in eerste instantie, een extra kritische journalist op dit moment?

Sarah: Ongelooflijk belangrijk, omdat zij een veel grotere rol dan normaal hebben om burgers te informeren en tegelijkertijd beperkte middelen om vragen te stellen. Zeker als het gaat om de persconferenties van het kabinet waar nu simpelweg minder journalisten bij aanwezig kunnen zijn.

Ik denk dat de Nederlandse journalistiek tot nu toe die rol goed heeft ingevuld. Ze hebben ongelooflijk veel moeite gedaan om zich goed te informeren over de coronacrisis, over onderzoek naar de coronacrisis, over beleids opties die beschikbaar zijn waarbij ze ook goed kijken naar de verschillende keuzes die in het buitenland gemaakt worden en de overwegingen die daarachter liggen. Daardoor houden ze zowel de regering als het parlement scherp.

Marcel: Sommige journalisten noemen zichzelf iets meer dienstverlenend dan in normale omstandigheden. Is dit iets om voor op te passen en iets wat ze vooral niet te lang moeten blijven doen?

Sarah: De vraag is altijd: dienstverlenend aan wie? Dienstverlenend aan de burger in de zin van informatievoorziening is heel belangrijk. Dienstverlenend aan het kabinet is iets waar je altijd voorzichtig mee moet zijn omdat journalistiek gewoon een gezonde afstand moet bewaren tot de macht.

Marcel: Iets anders wat we zien, naast dus een veranderende rol van de pers, is een veranderende rol van experts versus beleidsmakers en politici. We zien bijvoorbeeld Jaap van Dissel, directeur van het RIVM, veel in beeld. Hij spreekt bijvoorbeeld ook tijdens persconferenties na de minister-president, hier staat hij de pers te woord. Is de rol van experts veranderd ten opzichte van de situatie voor de coronacrisis?

Sarah: Het kabinet verlaat zich natuurlijk altijd op experts, dus in die zin is de rol van experts niet veranderd. In Nederland zijn de experts deels georganiseerd in het adviesstelsel wat een uitgebreid systeem aan adviesraden bevat. Daarnaast laat het kabinet zich door wetenschappers op individuele basis consulteren en heeft ook voor allerlei beleidsterreinen contact met belangengroepen en lobbyisten, die op een bepaalde manier ook experts zijn.

Wat anders is in deze crisis is dat zij zich verlaten op een hele specifieke groep experts die een vrij geïnstitutionaliseerde rol heeft gekregen: het Outbreak Management Team. Dat is wel ongewoon; een vast team waar men contact mee onderhoudt. Wat ook veranderd is, is de beeldvorming rondom die experts. Dit doordat bijvoorbeeld Van Dissel aanwezig is bij die persconferenties en daar ook spreekt. Dat kan de indruk wekken dat hij mede-verantwoordelijk is voor het beleid. Maar uiteindelijk is het toch het kabinet dat de besluiten neemt op basis van de informatie die zij van het Outbreak Management Team en het RIVM krijgt. Als je goed luistert naar die persconferenties, hoor je ook dat verschil in rollen heel duidelijk: de minister-president en minister De Jonge presenteren het beleid en leggen uit welke keuzes daarin gemaakt zijn, Van Dissel legt uit wat de achterliggende gegevens zijn, de medische gegevens waarop die keuzes gebaseerd zijn.

Marcel: Toch is er best wel wat kritiek gekomen, ook vanuit de wetenschap, op dat Outbreak Management Team. De onderzoeken waarop ze zich baseren en de keuzes die daaronder liggen zouden niet transparant zijn. Hoe kijk je daarnaar?

Sarah: Daar kijk ik natuurlijk ook naar als wetenschapper. Als wetenschapper erken ik dat we in een moeilijke situatie zitten omdat we onderzoek doen naar een fenomeen wat nog heel nieuw is en dat er nog heel weinig tijd is geweest om onderzoek te doen. Goed onderzoek kost veel tijd. Veel van de studies die nu gepubliceerd worden zijn gebaseerd op kleine onderzoekspopulaties en zijn gedaan in een hele specifieke context: in een bepaald land, een bepaald ziekenhuis. Dat maakt dat veel wetenschappelijk onderzoek elkaar tegenspreekt en op dat punt zou het Outbreak Management Team wel iets duidelijker kunnen zijn.

Namelijk: meer informatie verstrekken over op welke onderzoeken zij zich precies baseren, waarom ze die onderzoeken hebben gekozen en niet andere die beschikbaar zijn en hoe ze die resultaten van die onderzoeken precies interpreteren. Dat geeft wetenschappers die geen onderdeel zijn van het Outbreak Management Team maar die wel relevante kennis hebben veel meer de mogelijkheid om in debat te gaan met het Team zodat je toch betere kennis binnenhaalt. Wetenschap bestaat ook uit debat, over bevindingen en hoe je die moet interpreteren. Nu is daar wel beperkte ruimte voor.

Marcel: Zou je tegelijkertijd ook gewoon kunnen zeggen: normaal gesproken wordt een kabinet altijd geadviseerd en we weten niet precies door wie. Nu hebben we het een naam gegeven en daarom wil iedereen weten wat het precies is, wie erin zitten en wat ze adviseren. Maar dat is helemaal onze zaak niet, we hebben alleen te maken met wat het kabinet vervolgens besluit.

Sarah: Nou, dat is iets te kort door de bocht. Onder normale omstandigheden, als er bijvoorbeeld een adviescollege het kabinet adviseert over een bepaald beleid, dan publiceert dat adviescollege eerst het rapport met hun advies. Het kabinet is dan verplicht om een schriftelijke reactie te geven hoe zij omgaat met dat advies. Dat soort mechanismen, die ook tijd kosten, zijn nu niet in werking. Dus in die zin is er wel iets minder transparantie dan in normale omstandigheden.

Marcel: We hebben het gehad over procedures, we hebben het gehad over de kritische houding van het Parlement maar ook pers en beleidsmakers die kritisch kunnen worden belicht, we hebben het gehad over de digitalisering van lokale politiek. Laatste vraag: we hadden het al even over de aankomende verkiezingen voor de Tweede Kamer, wat zijn volgens jou de belangrijkste te verwachten ontwikkelingen tot die tijd?

Sarah: Tot die tijd verwacht ik in de eerste plaats dat de besluitvorming weer normaliseert. Ik denk dat we ongelooflijk trots mogen zijn op onze democratie, dat die functioneert in deze periode en dat die ook binnen twee maanden alweer meer naar een normale besluitvorming beweegt en de crisis toch ook deels achter zich kan laten. Dat is echt een hele grote prestatie van onze instituties en daar mogen we ook zeker de personen die daar een grote rol in hebben gespeeld, zoals de Kamervoorzitters, heel dankbaar voor zijn.

Ik verwacht dat die ontwikkeling zich door zal zetten en dat we eigenlijk dit najaar alweer in de normale democratische procedures zitten, met als enige verschil dat onze volksvertegenwoordigers op de verschillende niveaus anderhalve meter afstand van elkaar houden.

Marcel: Dus dat betekent voorlopig misschien nog wel vergaderingen in de Ridderzaal en de Oude Zaal van de Tweede Kamer en voor gemeenteraden op afstand?

Sarah: Maar dat heeft ook een zekere charme, als we weer naar onze oude zalen teruggaan.

Marcel: Zeker, uitzonderlijke situatie. Heeft ook wel iets.

Sarah: Absoluut.

Marcel: Dankjewel voor je tijd!

Sarah: Graag gedaan!

Marcel: Je luisterde naar de ProDemos podcast, met professor Sarah de Lange. Mijn naam is Marcel Bamberg. Wil je nu meer gesprekken met bekenden uit de lokale politiek, wetenschap of journalistiek, abonneer en luister de volgende keer weer naar de ProDemos podcast!

[Vrouwenstem]

Voordat we ervandoor gaan willen we nog een paar mensen bedanken voor hun hulp bij het maken van deze podcast. Daniël van de Poppe voor de audio, Tom Sikkers voor de muziek en Marciano Lansu voor de vormgeving. En jij bedankt voor het luisteren. Tot de volgende keer!